

Ösztönök és késztetések

Az új fű végre elkezdett nőni. Hideg szél fúj, de amikor kisütött a nap a záporok között, már üdítően meleg lett. Eljött a nap, amikor végre kihajtottuk a huntareket.¹ - nemcsak napi pár órára, ahogy az utóbbi pár héten tettük, hanem jóidőre – egy jó hosszú pihenésre.

Nuts és Unus² is nagyon megörültek: mihelyt a kötőféket levettük róluk, egyenesen belevetették a fejüket a fübe, és hátat fordítottak nekünk. A pónik a mező távoli végén hegyezték a fülüket, és pillanatokon belül elkezdtek felénk vágatni, hogy üdvözöljék az újonnan érkezőket. Volt egy kis lökdösődés, némi szaglászás, egy-két visítás, lábemelgetés, és azután mind elvágtáztak – immár egy csapatként. Azt gondoltuk, ennyi volt, és elkezdtünk kifelé sétálni. De nem nyugodtak meg ilyen hamar a kedélyek. Septem, a kis fekete póni és Nuts, a nagy sárga hunter a hátsó lábaikon álltak, egymást püfölve, mint ellenfelek a bokszmeccsen. Ismét leereszkedtek, majd Septem hátrasunyta a füleit, és megragadta Nuts marját. A nagy ló ívbe hajlította a nyakát, visszalépett egyet, majd előrelendült egy újabb támadásra. Septem megpördült, vágázott pár ütemet, majd ismét visszafordult hátsó lábain. Nuts is követte a példáját, és a püfölés és bokszolás ismét elkezdődött. A meccs perceként keresztül folyt, mígnem az egyik résztvevő nyilvánvalóan elunta a dolgot, és elindult élelmet keresni.

Nem ez volt az egyetlen mérkőzés, amit alkalmunk volt megfigyelni akkoriban. Gyakran voltunk szemtanúi hasonlóknak az elkövetkező hetekben is – szinte bármikor.

Néha 4-5 ló is bemutatott hasonló bohóckodást: párokban ágaskodtak és peckesen lépdeltek, mint a táncosok a francianégyesben. Úgy tűnt nincs ebben semmi rossz szándék. A játék lassan és szinte véletlenszerűen kezdődött. Az egyik ló odasétál a másikhoz, barátságosan megszagolja a marját. A másik megrázza a fejét, csap egyet a farkával, megfordul, és dobbant egyet a mellső lábával. Ezután elkezdődik a játék, és jönnek a mímelt harapások, és mímelt rúgások, amíg egyikük meg nem unja a dolgot.

Vajon mit csinálnak, és egyáltalán mi a célja ennek az egésznek?

Persze megtehetjük, hogy csak ellátjuk ezt a viselkedésmintát egy „öszönös” címkével, és továbblépünk. De attól, hogy nevet adunk neki, még nem biztos, hogy értjük is vagy meg tudjuk magyarázni, mit értünk ösztönösség alatt.

Az ösztönről régen azt gondoltuk, hogy a reakciók merev, rugalmatlan lánc, amelyet valamilyen belső, biológiai szükséglet kielégítésére terveztek, és amit a környezet egy ingere vált ki. Az volt a vélekedés, hogy az ösztönös cselekvéseket ugyanazon minta alapján hajtja végre a faj minden tagja, bár az egyes egyedeknek nincs korábbi tapasztalata, amely vezetné őket, vagy bármiféle fogalma arról, mi lesz az eredménye.

De ha ezt értjük ösztön alatt, akkor a jelképes csaták, amiket leírtam, nem lehetnek ösztönösök. Igaz, hogy az általános viselkedésminta azonos volt az összes ló között, de minden egyed egyedülálló módon kezelte. Septem vidáman és könnyedén. Az ő kedvenc csínye a gyors lecsapás az ellenség marjára vagy a hátsójára, amit egy ugyanolyan gyors visszavonulás követett. Nuts ezzel ellentétben ormótlan volt és lassú. Ő az ellenfelét nehéz tank módjára közelítette meg, maga előtt tartva és vagdalkozva a mellső lábaival - jöjjön, aminek jönnie kell. Unus, a pej, és Octavius, a szürke cob³ inkább tartózkodóak voltak játék közben, csak akkor táncoltak, amikor azt hitték, senki sem néz oda- és még akkor is olyan kifejezéssel, ami azt sugallta, mintha csak másoknak akarnának tetszeni. Ezek közül egyik cselekvés sem volt merev vagy szolgált valamilyen nyilvánvaló biológiai szükségletet. A vége

¹ vadászatra használt hátsólótípus

² Később majd bemutatom a lovakat egyenként

³ kisebb, zömökebb típusú hátsóló

általában ellaposodott és elbizonytalanodott. Nem akart senki dominanciára törni, és nem követte párosodás sem.

Más állatok megfigyelése azt mutatta, hogy az ösztönnek ez a régi koncepciója rájuk kicsit jobban alkalmazható, mint az én lovaim tavaszi viaskodására. Először is, nagyon kevés állat hajtja végre ösztönös cselekvéseit minden alkalommal pontosan ugyanúgy. A viselkedésminta nem merev. Másodsorban szinte minden állat – még a rovarok is – alakítani tudják a velük született reakcióikat, ha a szükség megkívánja, amit gyakran meg is tesznek, így profitálva a múlt tapasztalataiból. A veleszületett, ösztönös cselekvések tehát nem feltétlenül rugalmatlanok. Harmadrészt pedig sok ösztönös reakció a valóságban nem öröklött, hanem tradicionális. Jól mutatja ezt a csókák példája. Amikor a csókák kikelnek a tojásból, még nincsenek birtokában ösztönös tudásnak a természetes ellenségeikről. Az elszigetelten felnevelt fióka hagyja, hogy a vadászó kutya vagy macska odaosonjon hozzá – nem gyanít semmit a leselkedő veszélyről. Azonban nagyon hamar megtanulja, hogy félnie kell azoktól a teremtményektől, amelyeket a közössége tagjai félelmetesnek ítélnék.

Ez vajon ösztön vagy intelligencia?

Van egy másik kifogás is az ösztönösség régi definíciójával szemben. Az ösztönös cselekvés nem jelenik meg minden alkalommal válogatás nélkül: csak akkor nyilvánul meg, amikor a belső szükséglet aktiválódik és kiváltja ezt. A lovak játékos harca, amit leírtam csak tavasszal jelentkezik, amikor az időjárás már határozottan megenyhül.

Mi hívja elő ezeket a cselekvéseket?

Az egyszerűség és a kényelem kedvéért az állati viselkedés meghatározása manapság három fejléc alatt történik:

1. azok a belső ösztönzések, hajtóerők, szükségletek és motívumok, amelyek hatnak a viselkedésre;
2. a szükséges ingerek, amelyek kiváltják őket és
3. azok a viselkedésminták, amiket eredményeznek.

Ezekből itt az elsőről fogok beszélni. A lovak szükségletei persze sokfélék, most az egyszerűség kedvéért ezeket csoportokba tömörítem.

Élelem és víz iránti szükséglet

Ez annyira magától értetődő, hogy sokan talán azt gondolják, nem is lehet róla sokat mondani. Ez nem teljesen így van. Minél alapvetőbb egy szükséglet, annál mélyebben be van építve a lét minden aspektusába, és ezért annál inkább figyelembe kell vennünk. Az emberek között annyiféle tevékenység kapcsolódik szimbolikusan az ételhez, annyi rítus és szokás kíséri az étkezést, hogy ennek megvitatásával rengeteg könyvet meg lehetne tölteni. Néhány primitív törzs azt gondolja, hogy ha megeszti azokat a dolgokat, amiket bálványoz, akkor hasonlónak válik hozzájuk, és az az ígéret, amit étel/ital fölött tesznek, jobban köti őket, mint más körülmények között tett ígéret. Ezeket az ideákat vallási gyakorlatokba és közösségi szokásokba is belefoglalták, és a mi társadalmunkban is megfigyelhetők.

Az állatok világában persze nem jelenik meg az élelemszerzés ennyire sokrétűen, de kétségtelenül a napi elfoglaltságuk jelentős része ezzel telik. Sőt, a mód, ahogy az egyes állatok megszerzik a táplálékukat, gyakran meghatározza az egész karakterüket. Egyes lovak mindent, amit eléjük tesznek lassan, különösebb hűhó nélkül esznek meg, majd nyugodtan odébbállnak. De ők a kisebbség. Unus azonnal remegő izgalomba jön, ahogy meglátja, hogy készítik a vödört. Ha bárki megközelíti a boksztát, úgy nyerít, mintha még sosem etették volna meg. De alighogy elé teszik a vödört, beledugja az orrát az aljáig, és a tartalmát szétszórja a földön. Ha összeszedjük, és visszatesszük, ugyanúgy kiborítja. De ha otthagyjuk, ahová esett, akkor nyugodtan egyesével össze fogja szedni a szemeket a padlóról. Ha egy darab répát vagy egy marék kukoricát adunk Septemnek vagy Octaviusnak, ők nyugodtan elveszik, majd utána

alaposan lenyalják az illető tenyerét. Viszont Quinque és Billy Bunter lecsap rá, mint aki már félig éhen halt, és megpróbálják legyalulni a tenyerünket a fogukkal. Bár a különböző lovak különböző módon elégítik ki a szükségleteiket, az élelem és víz iránti igény egyformán és alapvetően hat a mindennapi életükre. Mivel a test több vizet tartalmaz, mint szilárd anyagot, ezért az állatok víz iránti igénye is nagyobb. És persze nem mindegy, mi az, amit megesznek. A testet úgy tervezték, hogy olyan típusú táplálékot kívánjon meg, amire szüksége van. Az az állat, aki sóhiányban szenved, sóban dús élelmet keres, amelyik zsírban szűkölködik, az zsíros ételekre vadászik. És van olyan is, amikor az étvágyat pszichológiai tényezők határozzák meg. Masserman professzor neurozist idézett elő macskáknál, és azt figyelte meg, hogy a neurotikus macskák az alkohollal ízesített tejet előnyben részesítették a sima tejjel szemben. Míg a normál macskák, és azok, akik felépültek a neurozisból, irtóztak az alkoholtól.

Az étel mennyisége – éppúgy, mint a típusa – szintén függ az állat mentális állapotától. A félelem, várakozás, nyugtalanság károsan hat az étvágyra, és az ilyen állatok nem érzik annyira az evés szükségletét, mint a társaik. Ez azért van, mert a mentális stressz olyan mirigyeket aktivál, amelyek váladéka a véráramba kerülve felszabadítja a zsírban és májban raktározott energia-tartalékokat. Ez természetesen hasznos célt szolgál: az izgatott vagy nyugtalan állat általában harcol, menekül vagy párosodik – ezek olyan körülmények, amikor gyorsan nagyobb távolságot kell megtenniük. Ilyenkor minél kevesebb időt pazarolnak evésre, annál jobb. De ez az előny csak átmeneti lehet, és a szervezet ezt a mechanizmust csak vészhelyzetekre tartalékolja. Amennyiben az állat túl gyakran kerül nyugtalan állapotba, úgy a teste hamar feléli ezeket a vésztartalékokat, és elkezd veszíteni a kondíciójából.

Sajnos ez a lovaknál is gyakran megfigyelhető. A vadászszезonban sok lovat agyonhajszolnak, és amikor visszavezetik őket az istállóba éjszakára, nem hajlandóak enni.

Az evéssel való felhagyás egy másik szükséglet miatt talán könnyebben megérthető, mint az ellentéte – amikor nem azért eszünk, mert éhesek vagyunk. Pedig ez is előfordul. Az ember, aki részt vesz egy vacsorán, nem feltétlenül azért teszi, mert éhes. Talán csak társasági lénynek akar tűnni, vagy nem akarja megbántani a házigazdát, vagy unja a mellette ülők társaságát. Ugyanígy az állatok is, akiknek nem élelemre van szükségük, hanem valami másra, gyakran próbálják kielégíteni sóvárgásukat valamilyen eltorzult módon – például azzal, hogy abnormális mennyiséget esznek. A táplálkozás idegcsillapító is lehet, amivel az állat megnyugtatja magát, mint ahogy az emberek dohányoznak.

Amikor Unus vadászatot vesz részt, folyamatos izgalmi állapotban van, és állandóan le-lecsíp egy falás füvet, vagy bármit, ami elérhető. Ahogy elkezdődik a hajsza, rögtön az élre tör, és levelek, gallyak, fűcsomók lógnak a szája sarkából. De a szünet első jelére a feje ismét a földön van. Néha úgy érzem, ez csak egy csel, hogy kiszabadítsa a fejét, és hosszú szárat kapjon, hogy ne tudjuk megakadályozni, amint elérkezik a pillanat. De bármi is az ok, ez a vad étel után kapdosás mindig az izgalommal van összefüggésben.

Egy állat étvágyának nagysága és mohósága nemcsak az éhségén múlik, hanem azon is, milyen módon „tálalják” elé az ételt – vagyis nemcsak a szükségleten, de a kiváltó ingeren is. Ezzel mi emberek is tisztában vagyunk. Ha az ételt nem szépen teszik elé, elmegy az étvágyunk. Ha viszont gusztusosan tálalják, akkor még azután is eszünk, ha már megszűnt az éhség.

Ez a szabály az állatokra is érvényes, habár az ő étvágyukat lehet, hogy éppen az hozza meg, amitől a miénk elmegy. Ha egy csirkének dobunk egy marék kukoricát, addig fog enni, míg megszűnik az azonnali éhség. De ha abbahagyta a csipegetést, és ismét dobunk neki pár szemet, megint elkezd felszedezgetni. Vagyis a csirkéknél az evési reakciót nem csak az étel látványa váltja ki, hanem a mozgó étel is, illetve az, ha látja a többieket enni. Ez többé-kevésbé a lovakra is igaz. Bár itt sincsenek szigorú szabályok: némelyek egyedül jobban esznek, mint társaságban; egyesek jobban szeretnek többször kevesebbet enni; míg másokat nehéz rávenni az evésre, de ha elkezdik, utána mindent megesznek az utolsó morzsáig. Ha a

fiziológiai és pszichológiai tényezőket egyaránt figyelembe vesszük, akkor a rossz evők is könnyen rávehetők, hogy megegyék azt, amit máskülönben otthagynának. Az, hogy mennyit eszik a ló a kondícióján kívül kereskedelmi szempontból is értékes információ lehet az ember számára. De az etetés a lovasok és a lóképzők szemszögéből is meghatározó. Azt tartják, hogy az állatok szívéhez (is) a gyomrukon keresztül vezet az út, és elégedettségünket csak egy kis jutalomfalattal fejezhetjük ki. Azoknál a fajoknál, akik szakaszosan esznek, mint a kutyák, ez valószínűleg így is van. De a lovak azok közé tartoznak, akik a napjuk jó részét evéssel töltik. Egy kicsivel több nem sokat nyom a latban. Sőt, legelés közben hozzá vannak szokva, hogy történnek dolgok, így ha futószárazzák őket vagy ugrani kell egyet-kettőt két falás fű között, annak sem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget, mint ha felrepül egy madár, vagy elbődül egy tehén. Ez persze nem azt jelenti, hogy bizonyos embereket nem kapcsolnak össze a jutalomfalatokkal, vagy hogy nem szoknak hozzá, hogy bizonyos jelek az etetést előzik meg. Ez csak azt jelenti, hogy nem feltétlenül kötik össze a jutalmazást azzal, hogy megérdemelték, mint ahogy egy ember tenné. Amikor először tanítottam Unust ugrani, mindig tele volt a zsebem zabbal, és ha jól teljesített, előrehajoltam a kezemben néhány szemmel. Pár nap elteltével az előrehajolásomat összekapcsolta a jutalmazással. Amint megmozdultam a nyeregben, rögtön megállt és már fordította is hátra a fejét. Viszont sosem mutatott hasonló érdeklődést, mielőtt megmozdultam, akármilyen jól ugrott is. Vagyis nem a saját teljesítményével hozta összefüggésbe a jutalmazást, hanem a mozdulattal, ami mindig megelőzte.

Bár a "lóbarát képzés" a jutalmazáson alapul, de ennek nem kell feltétlen jutalomfalatnak lennie. Példa erre Quinque esete. Ő egy New forest félvér póni, akit három évig szilajon tartott tenyésztője a Temze-parti őszbozótosban. Senki sem érintette előttem, és nem evett mást, mint nádat és némi szalmát. Szerencsétlenségére belekerült az 1953-as áradás közepébe, és végül meglehetősen szánalmas állapotban vezethettem föl a lószállítómra. A bundájára rákövült a sár és a só, és csomókban hullott a szőre. A háta szinte teljesen csupasz volt, tele fájdalmas foltokkal. Reszketett a félelemtől és a magánytól, és néha csipegetett egy kis szalmát a jármű aljáról. Amikor megérkezett, egy nagy boksza békébe tettük, ahonnan megkönnyebbülve azonnal elkezdte felenni maga alól a friss szalmát – teljesen figyelmen kívül hagyva az édesen illatozó szénakupacot. Estére megnyugodott annyira, hogy a vállán megvakargattam egy kicsit a sarat. Ez úgy tűnt, maga az eksztázis neki – üdvözült arckifejezéssel állt, és ha abbahagytam, rögtön elkezdett dörgölözni a kezemnek, mintha egy pózna lenne. Még az éj leszállta előtt eljutott arra a szintre, hogy állandóan rohant a bokszejtőhöz, ha valakit közeledni látott, és nyújtotta oda a fejét, hátát vagy nyakát egy kis masszázssal. De az étel a legkisebb érdeklődést sem váltotta kis belőle. Kukoricás vödör, kockacukor, alma, répa – mindet megszagolta, majd félretolta. Nem volt hajlandó mást enni, mint szalmát.

Quinque kiképzése a következő napon kezdődött, és legkönnyebben kezelhető, legnyugodtabb állatnak bizonyult, akivel valaha dolgom volt, és nagyon gyorsan is tanult. De sosem fogadott el egyetlen jutalomfalatot sem, bármit és bármilyen gyakran is kínáltam. Ha meg akartam mutatni, hogy jól dolgozott, akkor megvakargattam a nyakát vagy a hátán lévő sófoltokat, és úgy tűnt, ez teljesen megfelelő elégtétel volt a számára. Ami az ételt illeti, pár hónap múlva már kifinomultabb lett az ízlése, és mások példájából tanulva rájött a különböző ínycsiklandó élelmiszerek élvezetére. De eddigre a jutalomfalat elvét elvetettük, és továbbra is elégedettséggel reagált a vakarászásra még azután is, hogy az áradás nyoma eltűnt a bőréről.

Az étel bár az általános jutalmazás eszközeként kevés jelentéssel bír, a kiképzés más területein hasznos szerepet játszik. A lovak a gondozóikat nagyon hamar összekapcsolják a finom falatokkal, és ha ez a kapcsolat kialakult, sokkal kisebb félelmet mutatnak, ha félelmetes vagy furcsa dolgot kell megtenniük ennek az illetőnek. Az étellel elterelhetjük a

figyelmüket az egyébként kellemetlen élményekről is, mint körmölés vagy patkolás. Amikor Septem először jött hozzánk, lehetetlen volt a lábai közelébe kerülni, vagy felvenni őket. Makacsul ellenállt minden erejével, ha a válla alatt akartuk megérinteni. Azonban egy nap nyílt lábsérüléssel találtuk, amit természetesen kezelni kellett. Ez persze életveszélyes volt, és nem is úsztuk meg sebesülés nélkül. Ezután eldöntöttem, hogy valamit tenni kell, hogy az eset ne ismétlődjön meg. Én és egy segítóm heteket töltöttünk el kedveskedéssel és a lába simogatásával, de ahogy a lábtő közelébe értünk, már a levegőben volt, és vadul csapkodott. Végül úgy döntöttünk, hogy simogatás közben megpróbáljuk elterelni a figyelmét egy vödör kukoricával. Azonnali volt a siker. Némi ideges toporgás volt az egész, amit produkált, és mielőtt feleszmélt volna, már fel is vettük és ki is pucoltuk a patáit. Mihelyt rájött, hogy semmi bántódása nem esik, fokozatosan csökkentettük, majd teljesen elvontuk a kukoricát.